

UOT 930.1

**QARABAĞDA EKOLOJİ FƏLAKƏT DÜNYA
İNFORMASIYA MƏKANINDA**

Şəfəq ƏHMƏDOVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 6 oktyabr 2021; çapa qəbul edilmişdir: 2 noyabr 2021; online-da çap edilmişdir: 29 dekabr 2021.

Received: 6 th October, 2021; accepted: 2 th November, 2021; published online: 29 th December, 2021.

Açar sözlər: Qarabağ iqtisadi rayonu, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, ekoloji problemlərin həlli, informasiya, statistika, ictimai rəy

Giriş

İnsan biososial varlıqdır və insan cəmiyyəti açıq dinamik sistem kimi bütövlükdə bütün biosistemin tərkib hissəsidir. Buna görə də biz xarici mühitin təsirinə məruz qalaraq, ondan mümkün qədər qorunmağa çalışırıq. Yer kürəsi bizim evimizdir, eyni zamanda, müxtəlif təbii və sosial, o cümlədən ümumdünya miqyaslı fəlakətlərə məruz qalmayacağımıza zəmanət verilmir. İnsanlar çoxdandır ki havanı, landşaftın vəziyyətini, relyefi, heyvanların davranışını, bitkilərin inkişafını, su sakinlərini izləməyə və öyrənməyə başlamışlar. Bütün bunlar özünü mümkün arzuolunmaz və bəlkə də ölümcül nəticələrdən qorumaq üçün edirdi. Özümüzün təbiətlə əlaqəsinin dərk edilməsi insan təfəkkürünün ən mühüm komponentlərindən biridir.

Bu baxımdan uzun müddət davam etmiş Dağlıq Qarabağ, Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin ekoloji nəticələri bütün dünya ictimaiyyətini narahat edir. Uzun illər ərzində işğal olunmuş ərazilərdə talançılıq siyasəti hökm sürürdü. Hətta işğaldan azad edilmiş əraziləri tərk edən ermənilər özü ilə ən sağlam ağacları kəsib aparırdılar, tikdikləri evləri sökdülər ki, ərazidə yalnız dağıntılar, viran edilmiş torpaq qalsın.

Vəziyyətlə bağlı Azərbaycan dəfələrlə Avropa Şurasının müvafiq komitələrinə müraciət etmişdi. Məsələn, 2001-ci ilin müraciətindən sonra AŞ Parlament Assambleyası bildirdi ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisində (Dağlıq Qarabağ, Şuşa, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl) iki milli qoruq (Qarabağ və Bəsitçay) və dörd müvəqqəti qoruq (Laçın, Qubadlı, Arazətəfi, Cəbrayıl) var. Nadir təbii relyefi, zəngin fauna və florası ilə tanınan həmin milli qoruqlar nəzarətdən kənar qaldığına görə aramsız olaraq ermənilər tərəfindən qarət edilir.

Məsələn, adı çəkilən ərazilərdə meşələrin ümumi sahəsi 264.000 hektardır. Nadir ağac və heyvan növləri hər gün məhv edilir. Nəticədə təbii növlər arasında bioloji əlaqələr pozulur, bu isə ekoloji böhrana səbəb olur [5].

İnsanın özünü dərkən mühüm elementi Yer üzündəki biogeosenoz prosesinin tarazlığının qorunmasının vacibliyini dərk edilməsidir. Buna ekoloji şüur deyilir. Ekoloji şüur sürü həyat tərzindən ictimai həyat tərzinə keçən insanın düşünmək qabiliyyəti formalaşdıqca əmələ gəlməyə başlamışdır. İnsan bu zaman təbiətdən öz üstünlüyünü düşünürdü. Bütün qalan hallarda insan təbiətdən asılı olaraq qalır və qalır. İnsan ətrafdakı

* siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, AMEA Fəlsəfə İnstitutu
e-mail: shafag.ahmadova@gmail.com ORCID: 0000-0002-8671-5757

canlı və cansız dünyanı ekoloji cəhətdən qavrayır, yaranmış ağır vəziyyəti dərk edir, lakin son əsrlər və hətta onilliklər ərzində insan-təbiət münasibətləri özünün ən faciəvi həddinə çatmışdır.

Bu məqalədə Qarabağ ərazisində uzun illər ərzində yaranmış ekoloji vəziyyətlə bağlı informasiyanın siyasi müstəvidə istifadə edilmə xüsusiyyətləri nəzərdən keçiriləcək, informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması yolları təyin ediləcək.

Problemin işlənmə dərəcəsi ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, Qarabağ ərazisinin ekoloji vəziyyəti barədə kifayət qədər məqalələr nəşr olunur [12; 2; 4 və s.], İnternetin bir çox saytlarında məlumat verilir və problemə münasibət bildirilir. Bununla yanaşı ekoloji təhlükəsizlik məsələsi siyasi təhlükəsizliyin tərkib hissəsi olduğu üçün bu sahədə daha ciddi addımlar atılmalı, müntəzəm, ardıcıl olaraq beynəlxalq qurumlarla təmas yaradılmalı, dövlət siyasətinin mühüm hissəsi kimi inkişaf etdirilməlidir.

Qarabağ ərazisində ekoloji fəlakətin sosial-siyasi tərəfi

Sosial münasibətlərin formalaşması və inkişafı iki əsas şərtlə – əhali və təbii mühitlə təyin olunur. Məhz bu iki amil sayəsində insan cəmiyyəti mövcud ola bilər. Cəmiyyətdə insanların qarşılıqlı münasibətləri qanun və əxlaqın tələb etdiyi qaydalara əsaslanır. Hal-hazırda təbiətə simasız bir mühit kimi baxmaq, yalnız istifadə etmək, dəyişdirmək və insan maraqlarına tabe etdirmək kimi prinsip formalaşmışdır. Bu prinsip beynəlxalq münaqişələrin ərazilərində əmələ gələn ekoloji böhrana da aiddir. Münaqişə tərəfləri ilk növbədə öz mövqelərini möhkəmləndirmək barədə düşünürlər. Bununla belə işğalçı tərəf öz dağıdıcı addımlarında heç nə ilə hesablaşmır, təbii ehtiyatları qənimət kimi istifadə etməyə çalışır.

Burada tamamilə ümumbəşəri maraqlar unudulur, dünyanın vahid təbii və tarazlaşdırılmış, açıq və dinamik sistem olduğu unudulur. Unudulur ki, həmin zərbə mütləq qayıdıb onların özünə bir vaxt istiqamətləndiriləcəkdir. İqtisadi-siyasi səmərə ön plana çəkilir. Hesab edilir ki, səmərə və varlanmaq yaşamağın ən vacib meyarlarıdır. Ümumiyyətlə, insanın təbii mühitə təsiri elədir ki, təbii mühitin deqradasiyası son nəticədə ekoloji fəlakətlərin sayının artmasına gətirib çıxarır. Buna doğru aparıcı proseslərdən biri də sosial hərbi münaqişələr olmuşdur. Demək olar ki, yaranan faciəvi vəziyyətlərə gətirib çıxaran ən ciddi amil məhz müharibə və ona gətirib çıxaran hərbi münaqişədir.

Bu zaman işğalçı tərəfin ekoloji şüuru məhz hakim qüvvələrin yanaşmaları əsasında formalaşır. Yəni ekoloji şüurun formalaşmasına təsir yolu hakim elitanın ideologiyasıdır. Burada ictimai quruluşun ictimai-siyasi ideyaları, hakimiyyət nümayəndələrinin maraq və münasibətləri, ictimai həyatın təşkilinin siyasi-hüquqi normaları, iqtisadiyyatda və təhsildə aparılan islahatlar, əhalinin sosial təbəqələşməsi təşkil edir. Ermənistanda münaqişə zamanı sosial-siyasi və iqtisadi durumu belə idi ki, yalnız hazır ələ keçirilmiş təbii sərvətləri talan etməklə vəziyyətdən müəyyən dərəcədə çıxmaq mümkün olurdu.

Ermənilər işğal etdikləri torpaqlarda müvəqqəti mövqə tutduqlarını başa düşərək burada yerləşən faydalı qazıntı yataqlarını, təbii sərvətləri talan edirdilər. İşğal altında olan ərazilər yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərlə zəngindir. İşğal altında olan ərazidə nadir və qiymətli faydalı qazıntılar geniş yayılmışdır. Ən çox yayılmış minerallar əlvan metal filizləri, qızıl, civə, xromit, perlit, əhəng, mərmər, əqiq, mineral sular və s.-dir Ərazi həm də geniş kurort və rekreasiya potensialına malikdir. İşğal olunmuş ərazilərdə böyük müalicəvi əhəmiyyətə malik müxtəlif tərkibli mineral suların 120-yə qədər yatağı var. Elə nadir metal və maddələr mədənləri olub ki, Ermənistanın da iştirak etdiyi şirkətlərin talançılıq nəticəsində tam olaraq tükənmişdir.

İlk növbədə sosial ekologiya baxımından bu ərazi ilə bağlı baş verən itkilərə nəzər yetirək. Məlumdur ki, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı məcburi köçkün vəziyyətinə düşüb, 20 min nəfər hərbi

əməliyyatlar dövründə həlak olub, 50 min nəfər əlil olub. Münaqişə nəticəsində 4 minə yaxın azərbaycanlı itkin düşüb, onların arasında 67 uşaq, 265 qadın, 326 qoca olub.

Qarabağda erməni işğalı zamanı (1992-2020) 260 min hektar meşə sahəsindən 54000 hektar sahə məhv edilmişdir, elə olub ki, bu rəqəm Ermənistanın özündə qırılan meşə sahələridən 2-3 dəfə çox olmuşdur. Qəsdən törədilən yanğınlar nəticəsində 10 min hektardan çox ərazi yarasız vəziyyətə düşmüş, bununla da ekoloji tarazlıq pozulmuşdur.

Bununla bağlı bölgəyə beynəlxalq təşkilatlar da baş çəkdi. Gəldiyi qənaət belə olmuşdur: BMT-nin Baş Assambleyasının 7 sentyabr 2006-cı il tarixli "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyəti" adlı qətnaməsi qəbul olunmuşdur [12].

Ekosid barədə informasiya blokadasının aradan qaldırılması prosesi

Ekoloji şüurda böhranın (aşağı istehsal mədəniyyəti, geridə qalmış texnologiyalar, iri yaşayış məntəqələrində və onun ətrafında ətraf mühitin çirklənməsi) iqtisadi əsası var ki, buna biz məhsuldar qüvvələrin səmərəsiz istifadəsi ilə bağlı sosial-siyasi amilləri də əlavə etməliyik. Nəticədə insanların şüurunda insanların ətraf mühitə qoruyucu münasibət hissi birdəfəlik məhv edilir.

Ekoloji vəziyyətin ağır olması barədə hökumətimiz ən yüksək tribunalardan bəyan etməsinə baxmayaraq, dünya ictimaiyyəti susmağa üstünlük verirdi. Bununla belə, Azərbaycan siyasi rəhbərliyi, mediası, sadəcə insanlar burada baş verən hadisələr barədə məlumatı bütün kanallarla yaymağa çalışırdı. Münaqişənin əvvəlki illərlə müqayisədə son zaman bu istiqamətdə işlər daha fəal həyata keçirilir. Məsələn, son bir ildə regionda fəaliyyət göstərən dünya KİV-lərinin çoxsaylı reportajları buna sübut ola bilər. Onların arasında Reuters, BBC, StraitTimes, Euronews, France24, PFK və bir çox digər KİV var. Məlum olmuşdur ki, Kəlbəcərdə hətta elektrik stansiyası da yandırılmışdı. Bəzi reportajlarda özləri ilə apara bilmədikləri ev heyvanlarının kəsildiyi və güllələnərək öldürüldüyü faktları da qeydə alınmışdı. Kəlbəcərdən yüzlərlə arı pətəyinin yandığını əks etdirən kadrlar da var [8].

Məlum olduğu kimi, dövlətin həyata keçirdiyi sosial siyasət bir sıra ilkin şərtlərə əsaslanaraq ekoloji şüura təsir edir: 1) planetdə qlobal dəyişikliklər; 2) yerli coğrafi şərait, habelə regional biotanın xüsusiyyətləri; 3) tarixən formalaşmış sosial-iqtisadi və siyasi strukturlar; 4) ekologiya haqqında elmi, bədii və ekzistensial səviyyədə tarixən formalaşmış təsəvvürlər; 5) hakim elitanın maraq və münasibətləri, onların kütlənin maraq və münasibətləri ilə üst-üstə düşməsi dərəcəsi. Ermənistanın siyasəti, xarici siyasi və iqtisadi qüvvələrə arxalanaraq bölgədə dağıdıcı qüvvə rolunu oynamaqdan ibarətdir. İşğal edilmiş torpaqların talan edilməsi ilə yanaşı həm də öz ərazisində Metsamor atom elektrik stansiyasının indiyə qədər fəaliyyət göstərməsini (beynəlxalq qurumların xəbərdarlıqlarına baxmayaraq) qeyd etmək olar [9].

İnsanın canlı təbiətə (özünü də daxil olmaqla) münasibəti ilə bağlı sosial ideyalarda aşağıdakı tendensiya müşahidə olunur: insanın özü və başqa insanlarla daxili harmoniyasına ehtiyac olduğuna dərin inam mütləq şəkildə onunla ətrafındakı təbii dünya arasında harmoniyanın zəruriliyi haqqında nəticə ilə başa çatır. Lakin dünyada ehtiyatlar uğrunda gedən açıq və gizli müharibədə bu harmoniya tez-tez pozulur. Aparılan müharibələr bunu sübut edir. Regional və beynəlxalq xarakterli toqquşmalar ilk növbədə təbiətə, insanlara (insan da canlı təbiətin bir hissəsidir) zərər vurur.

Azərbaycan təbii fəlakətlərin aradan qaldırılması və qarşısının alınması, həmçinin beynəlxalq strukturlarla əməkdaşlıq istiqamətində böyük təcrübə toplayıb. Lakin regional əməkdaşlıq səviyyəsinə Ermənistanla müharibə vəziyyəti, təcavüzkarın vaxtilə işğal etmiş torpaqlarda apardığı dağıdıcı işlər mənfi təsir göstərir və bunun nəticələrinin uzun illər aradan qaldırılması mümkün olmayacaqdır. Bundan əlavə, bölgənin iqtisadi və sosial inkişafının ümumi səviyyəsi ekoloji böhranların tezliyinə və xarakterinə mənfi təsir

göstərir - əkinçilik mədəniyyətinin aşağı səviyyəsi, təbii sərvətlərə talançı münasibət və s.

Avropada ekologiya məsələsinə çox ciddi yanaşılır. Təbiətə vurulan ziyan nəinki alqışlanmır, kəskin tənqid olunur. Özü də təkcə Avropanın təbiətinə yox, dünyanın istənilən regionunun, həmçinin də Qafqazın təbiətinə dəyən zərərdən söhbət gedir. Bu cür qeyri-bəşəri davranışların qarşısını almaq, zərərini yox etmək üçün hər il dövlət büdcələrindən, beynəlxalq təşkilatların maliyyə resurslarından külli miqdarda vəsait ayrılır [10].

Ermənistanın həyata keçirdiyi ekoloji cinayətləri "Azercosmos"un peyk şəkilləri də sübut edir. Şəkillərdən görünür ki, işğal altındakı ərazilərin flora və faunası məhv edilib. Ekspertlərin ilkin hesablarına əsasən, Ermənistanın ətraf mühitə və təbii resurslara vurduğu zərər 265,3 milyard dollar dəyərindədir [11].

Bütün bu illər ərzində faktları və hadisələri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq istiqamətində müəyyən işlər aparılmışdır. Bunun üçün həm ölkədə, həm xaricdə fəaliyyət göstərən medianın imkanlarından geniş istifadə olunurdu. Hadisələrin baş verdiyi ərazilərə müxbirlərin, diplomatik korpus nümayəndələrinin aparılması, onlar üçün xüsusi brifinqlərin keçirilməsi artıq adi bir hal alıb. Üstəlik xaricdə yaşayan diaspora imkanlarından, müxtəlif ölkələrdə akkreditasiya olunan diplomatik korpusların da imkanlarından mümkün qədər geniş istifadə olunur. Bu işlər indi də davam etdirilir.

İkinci Qarabağ müharibəsinin ilk günlərindən etibarən Ekologiya və təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Qarabağ ərazisində ekoloji vəziyyət barədə mütəmadi olaraq məlumat müvafiq təşkilatların nəzərinə çatdırılmışdır. O cümlədən "BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) Azərbaycandakı Tərəfdaşlıq və Əlaqələndirmə ofisi, BMT-nin İnkişaf Proqramının (UNDP) Azərbaycan üzrə ölkə nümayəndəsi ofisi və BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının Avropa üzrə Regional Nümayəndəliyinin ofisi ilə ayrı-ayrılıqda keçirilən onlayn görüşlərdə Qarabağ bölgəsinin təbii sərvətlərinə, ətraf mühitinə, biomüxtəlifliyinə zərər dəyməsi, qiymətli ağac və kol növləri ilə zəngin meşələrimizin məqsədli şəkildə məhv edilməsi barədə bir daha xarici təmsilçilər məlumatlandırılmışdır" [2].

Artıq aydın olmuşdur ki, qlobal xarakterli ekoloji problemlər əslində dünyanın hər bir güşəsində baş verən ekoloji böhranla birbaşa bağlıdır [8]. Yəni heç bir ölkə, heç bir adam bu böhrandan yan keçə bilməz. Azərbaycan Qarabağda yaranmış bu faciəvi vəziyyətlə bağlı həm tədbirlər görür, həm də bu vəziyyətə cavabdeh olan ölkənin cəzalandırılmasını tələb edir. Artıq beynəlxalq təşkilatlara müvafiq sənədlər təqdim edilməklə müraciət olunub. Burada daha geniş və dəqiq məlumatın olması olduqca vacibdir. Bunun üçün Respublikanın bütün aidiyyətli qurumları həm təbii, həm də sosial obyektlərə qarşı görülən cinayətlərlə bağlı dəqiq faktlar toplanılır və sistemləşdirilir. Eyni zamanda vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün "Böyük Qayıdış" beynəlxalq proqramın reallaşdırılması da nəzərdə tutulur. İndiyə qədər ETSN tərəfindən 31 beynəlxalq təşkilata müraciət olunub və məlumatlar göndərilib. Beləliklə, 30 il ərzində işğal olunmuş torpaqlarını 44 günə qaytaran dövlət beynəlxalq hüquq müstəvisində hüquqlarını müdafiə etməyə də qadirdir. Uzun illər işğal olunmuş ərazilərdə Azərbaycanın təbii sərvətlərinin amansızcasına hasilatı, təbiətinin, endemik nümunələrinin, flora və faunasının məqsədli və sistemli şəkildə məhv edilməsi bu gün yalnız ölkəmizin deyil, bütün digər dövlətlərin də diqqət mərkəzində olmalıdır [3].

Bütün münaqişənin aktiv fazasında beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələr yaradılır, müəyyən işlər aparılırdı. Yəni əvvəldən baş verən ekoloji genosiddən həmin təşkilatlar xəbərdar idilər. Məsələn, bildiyimiz kimi, Lissabon sammitindən sonra 1997-ci ildə Fransa, Rusiya və ABŞ-dan ibarət həmsədrlik institutu yaradıldı (1992-ci ildən Minsk konfransına İtaliya (1992-1993), İsveç (1994), Rusiya (1995) və Finlandiya (1995-1996) sədrlik etmişlər). Bu təşkilatın nümayəndələri mütəmadi olaraq bölgəyə səfər edir və vəziyyətlə tanış olurdular. O cümlədən 1997-ci ilin aprel ayından etibarən həmsədrlərin bölgəyə səfərləri intensiv xarakter almağa başladı. Bu zaman səylər atəşkəs rejiminin gözlənilməsinə

yönləndirilmişdi. Ekoloji məsələlər ATƏT-in Minsk qrupu o qədər də maraqlandırmırdı.

Müəyyən dərəcədə vəziyyətə təsir edə biləcək sənədlər də mütəmadi olaraq qəbul olunurdu. Məsələn, 25 yanvar 2005-ci il tarixində Avropa Şurasının Parlament Assambleyası “ATƏT-in Minsk konfransının məşğul olduğu Dağlıq Qarabağ münaqişəsi” adlı 1416 sayılı qətnamə qəbul etdi. Parlament Assambleyası qətnamədə Azərbaycan ərazisinin böyük bir hissəsinin işğal olunduğunu bir daha təsdiq edərək, etnik düşmənçilik və onu müşayiət edən hərbi əməliyyatların çoxlu sayda insanın etnik əsasda qovulmasına və monoetnik ərazilərin yaradılmasına gətirib çıxardığına dair narahatlığını ifadə etdi. Assambleya Avropa Şurasının üzvü olan bir dövlətin digər dövlətin ərazisini işğal etməsinin həmin dövlətin üzvlük öhdəliklərini kobud şəkildə pozması demək olduğunu açıq şəkildə bəyan edərək, münaqişə zonasından didərgin düşmüş şəxslərin təhlükəsiz və ləyaqətlə geri qayıtması hüququnu bir daha təsdiq etdi [13].

Bütün illər boyu, dövlətimizin dəfələrlə beynəlxalq qurumlara müraciət etməsinə baxmayaraq ekoloji sahədə heç bir tədbirlər həyata keçirilmirdi. Hətta indi vəziyyətdə, Qarabağ ərazisində axan çayların suyunun hədsiz dərəcədə çirklənməsi halları barədə beynəlxalq qurumlara xəbər verilsə də, heç bir tədbir görülməyib.

Bu istiqamətdə aparılan işlər sırasında ilk növbədə Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün beynəlxalq aləmdə ifşa edilməsi və müvafiq hüquqi-siyasi qiymətləndirilməsinə nail olmaq istiqamətində həm ikitərəfli əsasda, həm də ATƏT, BMT, NATO, Avropa İttifaqı, Avropa Şurası və bir sıra digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində iş davam etdirilmişdir, indi də davam edilməkdədir.

Nəticə

Hal-hazırda Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi zonalarının ekoloji bərpası istiqamətində işlər aparılır. Aparılan işlər barədə və real vəziyyətlə bağlı toplanılan faktlarla bağlı informasiya təhlükəsizliyi istiqamətində lazımi işlər həyata keçirilir. Bununla belə ekoloji böhranın aradan qaldırılmasına tam zəmanət verilməsi üçün münaqişə tam olaraq öz həllini tapmalıdır, yəni sərhədlər delimitasiya olunmalı, sülh müqaviləsi imzalanmalıdır. Qarşı tərəf çalışır ki, vəziyyəti yenidən dondursun (qeyri-müəyyən bir müddətə) ki, problemi yenə də qaldırsın və müharibəyə keçsin. Bununla bağlı ekoloji təhlükəsizliyi təmin etmək üçün ümumi təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirilməlidir. Onlardan ən vacibi – dövlət sərhədlərinin bərpa edilməsidir. Demək olar ki, ümumi elmlərdən biri olan (məsələn, ümumi sistemlər nəzəriyyəsi və ya sinergetika) müasir ekologiyanın əsası və bu haqda ekoloji şüur səviyyəsində təsəvvürlər elmi dünyagörüşü səviyyəsində artıq formalaşmışdır. İnsan varlığının müxtəlif metodoloji əsaslarla bütün təfərrüatları ilə dərk edilməsi ekoloji şüurun yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu gün insanın yaşamağının mənası məhz ekoloji mədəniyyətin tərbiyə edilməsindədir.

Siyasətdə hüquq və azadlıqları nəzərdə tutan tarixən sınılanmış və normal qurulmuş idarəetmə normalarının seçimi var. Çoxqütblü münasibətlərə malik yeni dünya nizamı qurulur. Eyni zamanda “qızıl milyard” və dünya əhalisinin qalan hissəsi arasındakı böyük ziddiyyət müasir beynəlxalq siyasi münasibətləri xeyli çətinləşdirir. Bu da ekoloji problemləri daha ağırlaşdırır və bu sahədə obyektiv informasiyaya tələbatını bir qədər də artırır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov M.S. Əsrimizin global ekoloji problemləri. Bakı: Elm, 2006, 420 s.
2. Bayramlı M. Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlərin həlli daim dövlətin diqqət mərkəzindədir // Yeni Azərbaycan, 2021, 8 sentyabr. №161, s. 4.
3. Əliyeva M. Ekoloji terror bölgədə sülhə və təhlükəsizliyə də ciddi problem yaradır // Respublika, 2.10.2021.

4. İsmayılov K. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə ekoloji tarazlıq bərpa olunur: 23 may Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Əməkdaşlarının Peşə Bayramı Günüdür // Respublika, 2021, 23 may, №105, s. 7.
5. Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyət (Dağlıq Qarabağ, Şuşa, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl) (Strasburq, 27 iyun 2001-ci il) // Dağlıq Qarabağ problemi beynəlxalq təşkilatların müzakirəsində (<https://files.preslib.az/site/karabakh/gl2.pdf>)
6. Documents of international organizations on the Armenia-Azerbaijan conflict // (https://justice.gov.az/documents/ermenistan_elave_1.pdf)
7. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi (<https://youthfoundation.az/about-us/>)
8. Qarabağd ekosid (<https://story.karabakh.center/az/qarabagda-ekosid>)
9. Çaxmaqlı Q. Dağlıq Qarabağ işğaldan əvvəl və sonra. Bakı: Hərbi nəşriyyat, 2009, 106 s.
10. İsmayılov Q. Avropadan baxış: Dağlıq Qarabağ müharibəsi və ekologiya (<https://qaynarinfo.az/az/>)
11. Münaqişənin ekoloji bədəli (<http://newtimes.az/az/politics/7114/>)
12. Ermənilər tərəfindən təbiətin vəhşicəsinə talan edilməsinə son qoyulması üçün Azərbaycanın haqlı tələbi beynəlxalq təşkilatların diqqətinə çatdırılıb // (<http://eco.gov.az/az/nazirlik/xeber?newsID=11639>)
13. ATƏT-in Minsk Qrupu həmsədrlərinin bəyanatı (<http://contact.az/docs>)

Резюме

Шафаг Ахмедова

Экологическая катастрофа Карабаха в мировом информационном пространстве

В статье рассматривается информационная сторона экологического геноцида, совершенного армянами в связи с экологической агрессией на территории Карабаха. С точки зрения общей информационной безопасности, информация по вопросам окружающей среды также очень важна в информационной войне. Азербайджанской стороне удалось организовать международную оценочную миссию под руководством сопредседателей Минской группы ОБСЕ для расследования и надлежащей оценки ситуации с разграблением природных ресурсов и культурного наследия, незаконным поселением и нарушением прав собственности на оккупированных территориях. Отчет оценочной миссии планируется выпустить в январе 2011 года. Несмотря на постоянное осуществление подобных мер, во время конфликта природе был нанесен большой ущерб. Была проделана большая работа по устранению ситуации, однако все еще существуют пробелы в информировании международного сообщества о преступлениях, совершенных армянским государством в этой сфере. В настоящее время для заполнения информационных пробелов создаются различные электронные ресурсы и соответствующие центры (например, Karabakh.Center и др.). Информация о проводимой в Карабахе работе по обеспечению экологического баланса, как и во всей республике, используется для увеличения мощи нашего государства, для улучшения жизни людей. В связи с этим необходимо более эффективно использовать сформированную базу данных. Эти вопросы также обсуждаются на регулярных международных гуманитарных форумах. Опыт, накопленный Азербайджаном в рамках моделей устойчивого развития, может быть применен в международной практике. Устойчивое развитие также обеспечивает стабильную экономику. В этой связи распространение всех собранных фактов о реальной ситуации среди мирового сообщества может сыграть положительную роль практически во всех этих процессах. Преодоление надвигающегося экологического кризиса в ключевых областях, таких как «зеленая» экономика и человеческий капитал, также во многом зависит от предоставления информации.

Ключевые слова: Карабахский экономический район, нагорно-карабахский конфликт, решение экологических проблем, информация, статистика, общественное мнение

Summary

Shafag Akhmadova

Environmental Disaster in Karabakh in World Information Space

The article examines the informational aspect of the environmental genocide committed by the Armenians in connection with the environmental aggression on the territory of Karabakh. From a general information security perspective, environmental information is also very important in information warfare. The Azerbaijani side managed to organize an international assessment mission under the leadership of the OSCE Minsk Group co-chairs to investigate and properly assess the situation with the plundering of natural resources and cultural heritage, illegal settlement and violation of property rights in the occupied territories. The assessment mission report is scheduled to be released in January 2011. Despite the constant implementation of such measures, great damage was caused to nature during the conflict. Much work has been done to eliminate the situation, but there are still gaps in informing the international community about the crimes committed by the Armenian state in this area. Currently, to fill information gaps, various electronic resources and corresponding centers are being created (for example, Karabakh.Center, etc.). Information about the work carried out in Karabakh to ensure the ecological balance, as in the entire republic, is used to increase the power of our state, to improve the lives of people. In this regard, it is necessary to use the generated database more efficiently. These issues are also discussed at regular international humanitarian forums. The experience gained by Azerbaijan within the framework of sustainable development models can be applied in international practice. Sustainable development also ensures a stable economy. In this regard, the dissemination of all the collected facts about the real situation among the world community can play a positive role in almost all of these processes. Coping with the looming environmental crisis in key areas such as the green economy and human capital also depends heavily on the provision of information.

Keywords: Karabakh economic region, Nagorno-Karabakh conflict, solution of environmental problems, information, statistics, public opinion.

Şöbə redaktoru f.ü.f.d. Rəhimov Mütəllim Qara oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.